

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Linking Legislative Transparency and Social Action in Combating Corruption

Hamid Reza Kasraeian¹, Aida Mokhtare^{*2}

Received:

20 Jun 2025

Revised:

26 Aug 2025

Accepted:

29 Sep 2025

Available Online:

21 Mar 2026

Keywords:

Transparency,
Economic
Corruption,
Legitimacy of Law,
Legislation.

Abstract

Corruption is a phenomenon that can be observed in all countries of the world, but its extent and scope vary according to administrative, managerial, cultural, social and economic factors and structures. The destructive effects of corruption and its conflict with the interests of society, including the loss of resources, weakening of the economic growth of countries and reducing effectiveness, have led to increasing attention to the importance of the phenomenon of corruption in different countries. The best solution to combat and prevent corruption is to enact clear and unambiguous laws in order to prevent all methods of committing corruption, which are realized in various ways. The formulation and approval of a powerful and clear law requires the existence of an efficient legislative assembly that can prevent the growth of corruption in all areas of a society by enacting correct and preventive laws. Administrative corruption is the illegal use of administrative and government powers to secure personal interests. The phenomenon of corruption has various forms, of which embezzlement, bribery and misuse of government property are well-known examples. Since the most important political capital of governments is the people's trust in the rulers and all types of corruption, especially administrative corruption, undermine this trust, combating corruption in the administrative field is an undeniable necessity. The present study examines the method of social confrontation with corruption. Prevention of corruption can be done in various ways, one of the most important methods is prevention in the form of social confrontation with the phenomenon of corruption, which can provide an appropriate and desirable solution for combating in cases where corruption is spreading in an organized manner.

1* Assistant Professor and Faculty Member, Apadana Institute of Higher Education, Shiraz, Iran.

(Corresponding Author) Email: Dr.mokhtare@apadana.ac.ir

2 Master's student in private law, Apadana Institute of Higher Education, Shiraz, Iran.

Please Cite This Article As: Kasraeian, HR & Mokhtare, A (2025). "Linking Legislative Transparency and Social Action in Combating Corruption". *Interdisciplinary Legal Research*, 7(1): 1-13.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0)

مقاله پژوهشی
(صفحات ۱-۱۳)

پیوند شفافیت تقنینی و کنش اجتماعی در مقابله با فساد

حمیدرضا کسرائیان^۱، آیدا مخترع^{۲*}

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد رشته حقوق خصوصی، مؤسسه آموزش عالی آپادانا، شیراز، ایران.
۲. استادیار، عضو هیأت‌علمی مؤسسه آموزش عالی آپادانا، شیراز، ایران. (نویسنده مسؤول)

دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۳۰ ویرایش: ۱۴۰۴/۰۶/۰۴ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۰۷ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۰۱

چکیده

فساد پدیده‌ای است که در تمامی کشورهای جهان قابل مشاهده است، اما میزان و گستردگی آن باتوجه به عوامل و ساختار اداری، مدیریتی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی متفاوت است. اثرات مخرب فساد و تضاد آن با منافع جامعه، من جمله از بین رفتن منابع، تضعیف رشد اقتصادی کشورها و کاهش اثربخشی باعث توجه روزافزون به اهمیت پدیده فساد در کشورهای مختلف شده است. بهترین راهکار برای مقابله و پیشگیری از فساد، وضع قوانین واضح و روشن است تا بتوان از تمامی روش‌های ارتکاب فساد که به صورت گوناگون محقق می‌شود، جلوگیری نمود. تدوین و تصویب قانونی قدرتمند و گویا مستلزم وجود یک مجلس قانون‌گذاری کارآمد می‌باشد که بتواند در تمامی زمینه‌های موجود در یک جامعه با وضع قوانین درست و پیشگیرانه از رشد فساد جلوگیری نماید. فساد اداری عبارت است از استفاده غیرقانونی از اختیارات اداری و دولتی برای تأمین منافع شخصی. پدیده فساد اشکال گوناگونی دارد که اختلاس، ارتشا و سوءاستفاده از اموال دولتی نمونه‌های بارز شناخته شده آن هستند. از آنجا که مهم‌ترین سرمایه سیاسی حکومت‌ها اعتماد مردم به حاکمان می‌باشد و انواع فساد، خصوصاً فساد اداری، این اعتماد را خدشه‌دار می‌نمایند، مقابله با فساد در عرصه اداری ضرورتی انکارناپذیر است. تحقیق حاضر به بررسی روش مقابله اجتماعی با فساد می‌پردازد. پیشگیری از فساد می‌تواند به شکل‌های گوناگونی صورت بگیرد که یکی از مهم‌ترین روش‌ها، پیشگیری به صورت مقابله اجتماعی با پدیده فساد است که می‌تواند در مواردی که فساد به صورت سازمان‌یافته در حال گسترش است، راهکار مناسب و مطلوبی برای مقابله ارائه نماید. مطمح نظر می‌باشد.

کلمات کلیدی: شفافیت، فساد اقتصادی، مشروعیت قانون، قانون‌گذاری.

مقدمه

در تدوین قوانین ضدفساد وجود یک مجلس قانون‌گذاری با نمایندگانی تحصیلکرده در زمینه‌های مختلف لازم و ضروری است. با وجود چنین مجلسی می‌توان قوانینی که کارایی لازم را دارا هستند، تهیه و تدوین نمود. تدوین و تصویب قانون در نظام جمهوری اسلامی در یک مجلس دو رکنی محقق می‌شود که رکن اول آن مجلس شورای اسلامی است و بعد از به تصویب رسیدن قانون مد نظر در رکن اول، برای تصویب و بررسی مطابقت آن با قانون اساسی و شرع در رکن دوم، یعنی شورای نگهبان بررسی می‌گردد تا قانون مزبور مغایرتی با قانون اساسی و شرع نداشته باشد. در نهایت قانون مصوب در اختیار رییس دولت برای انتشار در روزنامه رسمی قرار گرفته و بعد از ۱۵ روز لازم‌الاجرا است. انتشار قانون با اجرای قانون ملازمه دارد و متقابلاً اجرای قانون با انتشار قانون ایجاد می‌گردد و پس از انتشار برای همه لازم‌الاجرا خواهد بود. بنابراین استدلال عدم آگاهی از قانون در نظام حقوقی ما قابل پذیرش نمی‌باشد (کاتوزیان، ۱۳۵۷: ۹-۲).

لذا با داشتن یک مجلس کارآمد که متشکل از نمایندگانی با تجربه در حوزه‌های مختلف می‌باشد، می‌توان قوانینی در زمینه‌های مختلف، از جمله فساد و مبارزه با پدیده فساد تدوین و به تصویب رساند.

مجلس به معنای منتخبان مردم، در نظام جمهوری اسلامی ایران، دارای ۳ جایگاه و شأن مختلف به قرار ذیل می‌باشد (مرادی، ۱۳۹۸: ۱۷۴-۱۷۵):

۱- قانون‌گذاری به معنای اخص و اختیاراتی نظیر شرح و تفسیر قوانین عادی، تصویب عهدنامه‌ها، مقاله‌نامه‌ها، قراردادهای موافقت‌نامه‌های بین‌المللی و تصویب مراجع مستقیم به آرای عمومی به عنوان مشتقات جایگاه قانون‌گذاری مجلس؛

۲- پاسخگویی و اعلام نظر در رابطه با تقاضاهای قوه مجریه به عنوان شأن دوم مجلس؛

۳- انجام وظایف ناشی از نمایندگی و اعمال نقش کنترلی و نظارتی مجلس بر قوه مجریه.

طرح‌ها و لوایح، در ابتدا می‌بایست در کمیسیون‌های مربوطه به شور و مشورت گذاشته شده و به صورت جزء به جزء بررسی

گردند، سپس طرح‌ها و لوایح مذکور آماده ارائه در صحن علنی مجلس می‌گردند و پس از مطرح شدن در صحن علنی و ایراد سخن توسط موافقان و مخالفان به رأی گذاشته می‌شوند. به عنوان مثال طرح‌ها و لوایح مربوط به مبارزه با فساد باید نخست، در کمیسیون‌های مربوطه مطرح شده و بعد از این که در کمیسیون مورد بررسی قرار گرفتند، آماده ارائه در صحن شده و به صورت شفاف و علنی به رأی گذاشته خواهند شد (حقوق اساسی، پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۴۰۰: ۱۳۸-۱۳۳).

شفافیت شامل سه بخش اداری، قضایی و تصمیم‌تقنینی است. نظارت بر مقامات شامل کارگزاران قوه مجریه، قوه قضاییه، قوه مقننه و همچنین رهبری از الزامات قانون اساسی ضدفساد به شمار می‌رود. مسأله پیشگیری از فساد مالی در بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی از وظایف رییس قوه قضاییه و در دستگاه قضایی هم تشکیلاتی برای این مسأله در نظر گرفته شده است. بنابراین قوه قضاییه باید دستگاه‌های نظارتی خود را در راستای کاهش میزان فساد بسیج نموده و با متخلفان برخورد کرد. امروزه به نظر می‌رسد که وظایف مربوط به پیشگیری قوه قضاییه مغفول مانده است. همچنین مفسدان مالی یا متهمان به فساد از کشور فرار کرده‌اند که نمایانگر عدم مداخله بهنگام دستگاه‌های نظارتی است، در نتیجه این دخالت دیر هنگام ممکن است مفسدین بتوانند از کشور متواری شده و به راحتی تمامی وجوه و اموالی را که از راه فساد به دست آورده‌اند، از کشور خارج کرده و آن را در راه‌های گوناگون به مصرف برسانند. بنابراین صرف این که قوه قضاییه مفسدان اقتصادی را محاکمه و مجازات می‌نماید، کافی نیست و محاکمه و مجازات باید بخشی از چرخه پیشگیری و مقابله با فساد مالی باشد که به نظر می‌رسد کارکرد این چرخ دچار برخی نواقص باشد. برگزاری دادگاه‌های ویژه مفساد اقتصادی بخشی از تلاش قوه قضاییه برای افزایش اعتماد عمومی نسبت به دستگاه قضایی می‌باشد. طبعاً اگر رسیدگی به مفساد در این دادگاه‌ها به درستی و به موقع و با دقت لازم انجام شود، می‌تواند در افزایش اعتماد عمومی مؤثر باشد و ذهنیت جامعه را نسبت به قوه قضاییه‌ای که فعال و پویا است، روشن‌تر و خوش‌بینانه‌تر نماید، اما در دادگاه‌هایی که برای رسیدگی به مفساد اقتصادی در نظر گرفته شده‌اند، جلب اعتماد عمومی به این پرونده‌ها و رسیدگی عادلانه در آن‌ها، نیازمند چند نکته اساسی می‌باشد (حقوق اساسی، پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۴۰۰: ۱۴۶-۱۴۴):

۱- عدم تبعیض در اجرای عدالت؛

۲- سرعت در رسیدگی؛

۳- جلوگیری از خروج متهمان از کشور؛

۴- دقت در رسیدگی.

با حقوق و آزادی‌های مندرج در قانون اساسی جلوگیری نماید. با این حال، ممکن می‌باشد به نظارت استصوابی و امکان اعمال اغراض شخصی در تأیید یا رد صلاحیت نامزدهای انتخاباتی مجلس، توسیع‌پذیری و کلی بودن معیارهای تأیید نامزدها و نیز عدم انتخاب مستقیم اعضای فقیه شورای نگهبان توسط مردم و یا گزینش آن‌ها توسط نمایندگان ایراد شود (حقوق اساسی، پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۴۰۰: ۱۷۷-۱۷۶).

پرسش اساسی که مطرح می‌گردد، آن است که سازوکارهای مقابله اجتماعی با فساد از گذر شفافیت‌تقنینی کدامند؟ در کنار این پرسش، پرسش‌های دیگری نیز مطرح می‌گردند، شامل تهیه و تدوین یک قانون کارآمد نیازمند چه شرایطی است؟ این قانون چه مشخصه‌ای باید داشته باشد؟ نقش مردم و اجتماع در مبارزه با فساد به چه شکل است؟ پژوهش حاضر در هفت فصل و با رویکرد تحلیل کیفی از طریق مراجعه به منابع کتابخانه‌ای، به مرور داده‌های مرتبط با شفافیت‌تقنینی و سازوکارهای مقابله اجتماعی با فساد و ارائه راهکارهای اجرایی مبتنی بر یافته‌های خود پرداخته است. همچنین این پژوهش در زمره پژوهش‌های کاربردی قرار می‌گیرد.

پژوهش پیش رو با رویکرد تحلیل محتوای قوانین و مقررات و ارزیابی منابع موضوع پیوند شفافیت‌تقنینی و کنش اجتماعی در مقابله با فساد و بهره‌گیری از داده‌های کتابخانه‌ای به ارائه راهکارهای اجرایی پرداخته و به‌لحاظ نحوه به‌کارگیری نتایج، در زمره پژوهش‌های کاربردی قرار می‌گیرد.

۱- بررسی توسط کمیسیون‌های متخصص در مجلس شورای اسلامی

طرح‌هایی که توسط دولت تهیه و ارائه می‌شوند، ابتدا باید توسط ۱۵ نفر از نمایندگان مجلس شورای اسلامی امضا شده و سپس به هیأت ریسه مجلس تقدیم گردند تا توسط رییس مجلس یا نواب رییس به کمیسیون مربوطه ارجاع شوند، سپس در کمیسیون مربوطه که متشکل از اعضای متخصص و خبره می‌باشد، مورد رسیدگی قرار می‌گیرند و در صورت موافقت اعضای کمیسیون به تصویب رسیده و پس از آن آماده رسیدگی در صحن علنی مجلس می‌گردند، اما لوائح ابتدا در هیأت وزیران مطرح و به تصویب رسیده و سپس برای تصویب نهایی توسط رییس دولت به مجلس شورای اسلامی ارسال می‌گردند.

وضع قوانین و مقررات شفاف را از لوازم حکومت مطلوب و از آثار حاکمیت قانون دانسته‌اند. لزوم وضع چنین قوانینی ذیل عنوان اصل شفافیت قانون می‌تواند یکی از عناصر مهم اصل کیفیت قانون باشد. اصل شفافیت قانون باوجود تأکیدات دیوان اروپایی حقوق بشر و تأثیر مستقیم آن بر قلمرو تهدید آزادی‌ها، در کشور ایران امری مغفول است که خود ناشی از ناشناخته‌بودن اصل کیفیت قانون است. سکوت قانون اساسی در تضمین اصل مذکور، راه را بر وضع قوانین مبهم گشوده است (حقوق اساسی، پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۴۰۰: ۲۰۰-۱۸۹).

عدم توجه به الزامات ناشی از اصل شفافیت قانون خصوصاً در عرصه قانون‌گذاری نه‌تنها شهروندان ایران را از تضمینات حقوقی لازم در مقابل وضع قانون مبهم محروم می‌سازد، بلکه عملاً راه را برای قانون‌گذاری در تعیین و ترسیم راهکار مراجعه به منابع فقهی مستند و اصل ۱۶۷ قانون اساسی درجهت رفع ابهام بازمی‌نماید. راهکاری که اثر آن نقض غرض بوده و درنهایت چالشی بر ابهام موجود می‌افزاید. بنابراین مجلس شورای اسلامی در ایران باتوجه به ابتنا بر مبنای مشارکت مردمی و وسعت گستره عملکردی آن، در صورت وجود رویکرد غیرتجدیدی در سازوکار شورای نگهبان و نیز وجود معیارهای عینی در تأیید نامزدهای انتخاباتی، می‌تواند بهترین تضمین‌کننده حاکمیت قانون و نیز بهترین مرجع به‌منظور دفاع از حقوق و آزادی‌های شهروندان باشد و نه‌تنها خود با تصویب قوانین جامع و کاربردی از حقوق و آزادی‌های شهروندان دفاع کرد، بلکه دولت و نهادهای زیرمجموعه آن را نیز ملزم به رعایت این مهم نماید. انتظاری که باتوجه به ضرورت تقدم آزادی بر قدرت در تفاسیر شورای نگهبان به‌عنوان پیش‌شرط تحقق قانون اساسی در معنای متداول آن، منطقی است.

شورای نگهبان نیز به‌عنوان رکن مکمل و ناظر بر مجلس و نیز نهادی که اعضای حقوق‌دان آن توسط نمایندگان مردم در مجلس شورای اسلامی انتخاب و از این جهت از جایگاهی مردمی برخوردار گشته، با اعمال صحیح وظیفه نظارتی خود به‌عنوان دادگستر قانون اساسی، می‌تواند از تصویب قوانین مغایر

همچنین ماده ۴ قانون فوق‌الذکر بیان می‌نماید: «به‌منظور پیشگیری از شکل‌گیری فساد طبق ماده ۱ قانون فوق، وزارت اطلاعات موظف است نقاط مهم و آسیب‌پذیر در فعالیت‌های کلان اقتصادی دولتی و عمومی مانند معاملات و قراردادهای بزرگ خارجی، طرح‌های ملی و نیز مراکز مهم تصمیم‌گیری اقتصادی و پولی کشور در دستگاه‌های اجرایی را در صورت وجود گزارش موثق معتبر مبنی بر تخلف یا سوء عملکرد با کسب مجوز قضایی لازم پوشش اطلاعاتی کافی و مناسب بدهد.»

تبصره ۱ ماده اخیرالذکر بیان می‌نماید: «وزارت اطلاعات در پرونده‌های فساد مالی کلان ضابط قوه قضاییه محسوب می‌شود.»

همچنین قانون مذکور در ماده ۷ بیان می‌دارد: «دولت موظف است با همکاری سایر قوا به‌منظور فرهنگ‌سازی و ارتقای سلامت نظام اداری براساس منابع اسلامی و متناسب با توسعه علوم و تجربیات روز دنیا ظرف ۶ ماه پس از تصویب این قانون منور اخلاق حرفه‌ای کارگزاران نظام را تدوین نماید.»

۲- مشروعیت قانون اساسی

مسأله مشروعیت مربوط به قانون اساسی بر آن است تا اثبات نماید چرا افراد باید از یک دستور قانونی که از نظر قانون اساسی معتبر و لازم‌الاجراست، اطاعت کنند. «رضایت مردم تحت حاکمیت» و «منافع حاصله»، هیچ کدام، اطاعت را توجیه نمی‌کنند. در عوض، مشروعیت هر قانون اساسی، باید به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های نظام قانون‌گذاری ارزیابی گردد. یک نظام قانون‌گذار در صورتی مشروع است که یک وظیفه مقدماتی یا تکلیف موجه نسبت به اطاعت قوانین موضوعه، وجود داشته باشد. چنین وظیفه‌ای راجع به اطاعت از قوانین زمانی موجود است که یا رضایت همگانی واقعی نسبت به صلاحیت‌های قانون‌گذاری حاصل شود و یا در صورت نبود آن، قوانین از طریق رویه‌ها وضع گردند که این امر تضمینی بر عادلانه‌بودن قوانین باشد.

چنان‌چه قانون اساسی رویه‌هایی را به این قانون‌گذاری اضافه نماید که به قدر کافی عادلانه‌بودن قوانین وضع‌شده را تضمین نماید، این قانون اساسی، حتی اگر مورد رضایت همه مردم واقع نگردد، نیز مشروع می‌باشد.

۳- انواع نظارت پارلمان (مجلس شورای اسلامی) بر قوه مجریه

در جمهوری اسلامی ایران

۳-۱- نظارت سیاسی

تاکنون در راستای شفافیت عملکرد نمایندگان مجلس شورای اسلامی، طرح‌ها و لوایح متعددی پیشنهاد گردیده است، از جمله می‌توان به طرح اصلاح ماده ۱۱۷ قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی و طرح الحاق دو تبصره به ماده ۱۱۹ قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی با هدف شفافیت آرای نمایندگان و طرح اصلاح موادی از قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی به شماره ثبت ۶۴۶ به‌منظور شفافیت عملکرد نمایندگان مجلس شورای اسلامی و همچنین لایحه شفافیت مصوب ۱۳۹۸ هیأت وزیران که در مجلس شورای اسلامی تحت بررسی است، اشاره کرد.

مؤسسات عمومی و خصوصی عهده‌دار خدمات عمومی مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان، قوه قضاییه، نهادها و واحدهای زیر نظر مقام معظم رهبری، شوراهای اسلامی، مجمع تشخیص مصلحت نظام، مجلس خبرگان رهبری، شورای عالی انقلاب فرهنگی و ... می‌باشند، لذا تمامی نهادها و ادارات و قوه قضاییه را ملزم به شفافیت طبق چهارچوب تعیین‌شده در لایحه سال ۱۳۹۸ نموده است.

قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد در اجرای اصل ۱۲۳ قانون اساسی ایران با عنوان قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد در جلسه مورخ ۱۳۸۷/۰۲/۱۷ تصویب و با اجرای آن به‌صورت آموزشی برای مدت ۳ سال در راستای اجرای اصل ۱۱۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران توسط مجمع تشخیص مصلحت نظام موافقت گردیده که با اصلاح و تأیید آن توسط مجمع در تاریخ ۱۳۹۰/۰۸/۰۷ ابلاغ و اجرا شد.

ماده ۱ این قانون فساد را این‌گونه تعریف می‌نماید: «فساد در این قانون هرگونه فعل یا ترک فعلی است که توسط هر شخص حقیقی یا حقوقی به‌صورت فردی، جمعی یا سازمانی که عمداً و با هدف کسب هرگونه منفعت یا امتیاز مستقیم یا غیرمستقیم برای خود یا دیگری، با نقض قوانین و مقررات کشوری انجام پذیرد یا ضرر و زیانی را به اموال، منافع، منابع یا سلامت و امنیت عمومی و یا جمعی از مردم وارد نماید، نظیر رشاء، ارتشاء، اختلاس، تبانی، سوءاستفاده از مقام یا موقعیت اداری، سیاسی، امکانات یا اطلاعات، دریافت و پرداخت‌های غیرقانونی از منابع عمومی و انحراف از این منابع به‌سمت تخصیص‌های غیرقانونی، جعل، تخریب یا اختفای اسناد و سوابق اداری و مالی.»

موضوع این نظارت شامل موارد ذیل می‌گردد:

۳- نظارت بر دادن یا گرفتن وام و استقراض خارج؛

۱- رأی اعتماد به وزرا؛

۴- نظارت بر استخدام کارشناسان خارجی؛

۲- سؤال از وزرا و رئیس جمهور؛

۵- نظارت بر تغییر خطوط مرزی؛

۳- استیضاح وزرا و رئیس جمهور.

۶- نظارت بر فروش و انتقال نفایس ملی؛

۲-۳- نظارت تأسیسی

۷- نظارت بر صلح دعاوی مالی و دولتی و عمومی و ارجاع به داوری.

موضوع این نظارت شامل موارد ذیل می‌گردد:

۱- رأی اعتماد به هیأت وزیران؛

۴- مشروعیت قانون اساسی در صورتی که رضایت جامعه را در پی نداشته باشد

۲- رأی اعتماد به وزرا در صورت تغییر ترکیب هیأت وزیران.

۳-۳- نظارت موردی

وضع قانون اساسی باید به گونه‌ای صورت گیرد که تمامی شرایط و ویژگی‌های یک قانون پایبند به آزادی و حاکمیت قانون را دارا باشد و واضح آن قانون باید به گونه‌ای عمل نماید که در وضع قانون هیچ‌گونه سود و منفعتی برای قوم، نهاد، سازمان و یا هر شخص و شخصیتی در نظر گرفته نشده باشد. به طبع اگر چنین قانونی وضع شود، رضایت کامل شهروندان و مقبولیت عمومی را در پی خواهد داشت، اما اگر قانون به گونه‌ای تصویب شود که متضمن سود و منفعت یا حمایت از گروه و قشر خاصی باشد، قانون فوق‌الذکر دوام چندانی نداشته و به تبع، قانونی که دوام نداشته باشد و بنیان آن به درستی بنا نشده باشد، متزلزل شده و این تزلزل باعث ایجاد نارضایتی‌های عمومی می‌گردد که مهم‌ترین اثر آن عدم حاکمیت قانون می‌باشد.

موضوع این نظارت شامل موارد ذیل می‌گردد:

۱- کمیسیون اصل ۹۰؛

۲- تحقیق و تفحص.

۳-۴- نظارت اطلاعی

موضوع این نظارت شامل موارد ذیل است:

۱- نظارت مجلس بر مصوبات؛

۲- نمایندگان ناظر.

۳-۵- نظارت مالی و بودجه

موضوع این نظارت به قرار ذیل است:

قانون اساسی در صدد اثبات این نکته است که در نبود رضایت واقعی مردم و اتفاق آراء، اعتبار و جدیت قانون اساسی از بین رفته و در دید مردم، قانون اساسی و اعتبار آن کم‌رنگ و کم‌رنگ تر خواهد شد. پرسشی در اینجا مطرح می‌گردد، این که چرا مردم یک کشور، قانون اساسی را مشروع و قوانین مبتنی بر آن را وجداناً الزام‌آور تلقی می‌نمایند؟ در پاسخ به این پرسش می‌توان عنوان کرد که تنها در صورتی یک تکلیف مقدماتی نسبت به اطاعت از قوانین معتبر از دید قانون اساسی وجود خواهد داشت که فرآیندهای تصویب قوانین همواره دلایل قانع‌کننده‌ای برای این تصور و ذهنیت عمومی فراهم کرده است.

۱- تصویب لایحه بودجه؛

۲- نظارت بر اجرای دقیق بودجه سنواتی.

۳-۶- نظارت استصوابی

موضوع نظارت مذکور شامل موارد زیر می‌گردد:

۱- نظارت بر انعقاد قراردادهای بین‌المللی؛

این خصوصیت به وجود یا عدم وجود رضایت بستگی دارد. هنگامی که رضایت وجود دارد، یک دستور قانونمند تقریباً قادر است هرگونه آزادی را به طور مطلق (به جزء حق انکارناپذیر

۲- نظارت بر اعمال محدودیت‌های ضروری در شرایط جنگی و اضطراری؛

و مؤثر باشد، کمیسیون داخلی شکایت را تأسیس نموده‌اند. این کمیسیون وظیفه دارد هر شکایتی نسبت به قوه مجریه را دریافت و به قوه قضاییه منتقل نماید. برای نمونه، تشکیل کمیته‌های تحقیق و تفحص در اروپای غربی از قدرت کمتری برخوردار است؛ با این حال پارلمان این کشورها در سال‌های اخیر، مخصوصاً در انگلستان، درگیر تحقیقات منظم‌تری شده و بر سیاست‌های حکومت تأثیر به‌سزایی داشته است.

در ایران نیز مطابق مفاد قانون اساسی و آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی می‌تواند وزرا را مورد سؤال قرار دهد. پرسش‌های پارلمان شامل پرسش‌های ساده و کتبی است. پرسش‌ها باید در گزارش رسمی مجلس منتشر شوند تا مورد توجه قرار گیرند. پرسش و پاسخ آن در بوتن کمیسیون‌های پارلمانی منتشر می‌شود. ممکن است نماینده هنگام طرح پرسش یا بعد از آن تقاضای پاسخ کتبی را ارائه دهد، در این صورت، دولت باید ظرف ۲۰ روز به پرسش مذکور پاسخ داده و آن را برای رییس مجلس ارسال نماید، در صورتی که ظرف مدت مقرر دولت به پرسش پاسخ ندهد، بنابر تقاضای پرسش‌کننده، رییس مجلس پرسش را در دستور کار اولین نشست کمیسیون مربوطه قرار می‌دهد. زمانی که پرسش و تحقیق و تفحص در مورد یک آیین‌نامه یا یک قانون به اتمام برسد و نمایندگان از پاسخ شخص مورد سؤال قانع شوند، مجلس آن را صورت‌جلسه نموده و پایان سؤال یا استیضاح را اعلام می‌نماید. آنچه مشخص است، شفاف‌بودن فرایند طرح و پیگیری لایحه مطرح‌شده در مجلس است. با این وجود همچنان مشخص نیست هر نماینده چه نظری را در رأی‌گیری در صحن علنی مجلس در رابطه با قانون داشته است.

۵- قطعیت قانون

یکی از مهم‌ترین دلایل توجیهی شفافیت قانون را اصل قطعیت قانون دانسته‌اند. این اصل که دارای یک ساختار پیچیده می‌باشد، درحقیقت این مطلب را بیان می‌نماید که باید از شهروندان در مقابل تهدیدی که از طرف قانون ممکن می‌باشد، متوجه آن‌ها شود و نیز نامنی که ممکن است در نتیجه اجرای قانون به وجود آید، حمایت کرد. این اثر در سطح عمومی جامعه و در برخورد با مسأله مربوط به حقوق بشر بیشتر به چشم می‌خورد.

تکامل جامعه و پیدایش حوزه‌های جدید قانون‌گذاری سبب رشد کمی قوانین شده و این تورم قانون‌گذاری تا حد بسیاری اجتناب‌ناپذیر است. با این حال مسأله اصلی این است که چگونه

آزادی را به دلیل احترام به حقوق دیگران) محدود نماید؛ با این وصف هنگامی که رضایت وجود ندارد (همچنان که در مورد قانون اساسی ایالات متحده چنین است)، یک قانون برای این که وجداناً الزام‌آور باشد، باید هم برای حمایت از حقوق دیگران لازم باشد و هم به گونه‌ای وضع گردد که حقوق افراد تابع آن قانون را نقض ننماید.

قانونی که قرار است وضع شود، باید به‌درستی و با دقت و ریزبینی مسؤولان و قانون‌گذاران مورد بررسی قرار گرفته و بدین ترتیب وضع گردد. بعد از وضع قوانین، مرحله اجرا و نظارت بر آن فرامی‌رسد، اگر اجرای قوانین مطابق با فرایند شکلی قانون به تصویب رسیده باشد، به تبع همه افرادی که در قلمرو این قانون تحت هر شرایطی و به هر نحوی قرار می‌گیرند، از اجرای آن قانون رضایت دارند. اگر نظارت بر ابلاغ و انتشار قوانین، نظارتی صحیح، به موقع و براساس دستورالعمل تعیینی براساس قانون باشد، به تبع در نظارت بر قانون هیچ مشکلی به‌وجود نمی‌آید. نظارت بر اجرای قوانین و عملکرد مسؤولان و دستگاه‌های اجرایی، تذکر نمایندگان به وزرا و رییس جمهور، سؤال نمایندگان از وزرا، تحقیق و تفحص، رای اعتماد به وزرا، حضور وزرا و مسؤولان اجرایی در صحن علنی مجلس برای ارائه گزارش تطبیق مصوبات دولت با قوانین، انتخاب نمایندگان ناظر در مجامع و شوراها و نظارت بر شوراها و رسیدگی به شکایت مردم در کمیسیون اصل ۹۰ قانون اساسی، بخشی از ظرفیت‌های نظارتی مجلس شورای اسلامی محسوب می‌گردند. در این راستا طرح سؤال یکی از اضلاع نظارت پارلمانی است که به مرور جایگاه آن در میان قانون‌گذاری مشخص شده است.

یکی از اساسی‌ترین صلاحیت‌ها و اختیارات پارلمان یا همان مجلس شورای اسلامی نظارت است. از آنجا که پارلمان‌ها نماد اراده عمومی و حاکمیت ملی هستند، جایگاه نظارت پارلمانی برجسته‌تر می‌شود.

رأی عدم اعتماد به‌دنبال استیضاح، طرح سؤالات کتبی و شفاهی از وزیران و نخست‌وزیران در رژیم‌های پارلمانی و تحقیقات پارلمانی در رژیم‌های ریاستی از زمره وسایلی است که در شمول ظرفیت‌های نظارتی پارلمان‌ها قرار می‌گیرد.

استیضاح، نوع سخت‌تر نظارت مجلس بر قوه مجریه است. در برخی پارلمان‌ها برای این که نظارت بر اعمال قوه مجریه مستمر

طرف مقنن و استثنایی بودن آن‌ها از عموماًت کیفری، مانند تعزیرات منصوص شرعی و همچنین وجود پاره‌ای از مضامین و اشارات از قوانین سابق، از جمله قانون حقوق شهروندی، در لزوم رجوع به منابع فقهی در موارد ابهام و ...، تفسیر موسع اصل ۱۶۷ قانون اساسی به قوانین کیفری را بیشتر به رویکرد فکری مقنن و اصول حاکم به نظام حقوقی سیاسی ایران نزدیک کرد.

اصل شفافیت در صورتی که قوانین و مقررات صراحت و شفافیت کافی را نداشته باشد و به عبارتی مبهم باشد، برخلاف فلسفه وضع قانون و در واقع نقض غرض است. با وضع قانون نمی‌توان وظیفه مقنن را تمام شده دانست و از آن پس تمام مسؤولیت مهم اجرای قانون را متوجه شهروندان و قضات دانست، بلکه در اصل کیفیت، نقطه متمرکز از متابعت یا عدم متابعت شهروندان از قانون، به سمت چگونگی وضع قانون و در واقع از شهروندان و حتی قضات به سمت قانون‌گذار تغییر یافته است، فلذا این وضع قانون مستلزم آگاهی است که قانون‌گذاران باید واجد آن باشند و در غیر این صورت مسؤولیت عدم اجرای صحیح قانون باید متوجه مقنن باشد.

بر این اساس، هر اندازه برای یک دولت یا نهاد قانون‌گذاری حقوق بشر و آزادی‌ها و قدرت انتخاب فردی اهمیت داشته باشد، به همان میزان از مسؤولیت شهروندان کاسته شده و به مسؤولیت مقنن یا دولت افزوده می‌شود. این امر به دلیل احیای حقوق فردی خصوصاً پس از قرن هجدهم به بعد است. در این دوره خردگرایی حقوقی تبدیل به نیروی بازدارنده مهمی در مهار دولت به عنوان قدرت بلامنازع در اعمال کنترل اجتماعی شده است.

متأسفانه در حقوق ایران شفافیت مورد توجه نبوده و علاوه بر این که قوانین کیفری ایران عاری از مقررات غیرشفاف و مبهم نیستند، هیچ‌گونه ضمانت اجرای مهمی در جهت بی‌اثر نمودن مقررات مبهم که حقوق شهروندان را به مخاطره می‌اندازد، وجود ندارد. این امر ممکن است دلالت بر عدم آگاهی مقنن از اصل کیفیت قانون و آثار و لوازم آن داشته باشد. تنها موردی که می‌توان از آن به عنوان حربه‌ای جهت رفع محذوریت از آن در چنین مواردی استفاده نمود، استناد به قاعده جهل به حکم و استفاده از ظرفیت جدید ملحوظ در ماده ۱۵۵ قانون مجازات اسلامی است که البته پذیرش مطلق آن نیز خالی از اشکال نبوده و عملاً استناد به آن و اثبات شرایط آن نیز چندان ساده نخواهد بود. در مقابل، براساس اصل ۱۶۷ قانون اساسی جمهوری

می‌توان قوانینی وضع نمود که اشکال کیفی نیز به توسعه کمی قوانین افزوده نشود؟ امروزه اصل عدم استماع ادعای جهل به قانون با تردید مواجه است. در مقابل، کسی نمی‌تواند ادعا نماید که همه مقررات مربوط به خود را می‌شناسد و حتی هیچ حقوق‌دانی نیز نمی‌تواند ادعا نماید که نسبت به تمامی قوانین و حقوق اطلاع دارد؛ اگر شخصی در دادگاه ادعا نماید که قوانین را نمی‌داند و آن‌ها را به درستی نفهمیده است، این ادعا مانع از رسیدگی دادگاه نمی‌شود. عدم اطلاع از قانون و چنین ادعایی می‌تواند ناشی از عدم درک معنای قانون و به عبارتی مبهم بودن قانون باشد. برای رفع این مشکل، مهم‌ترین راه، ساده‌نویسی قوانین به نحوی است که هم برای شهروندان قابل فهم و درک باشد و هم از بار حقوقی و علمی قانون کاسته نشود، زیرا همواره هر متن علمی مستلزم کاربرد واژگان و ادبیات خاص خود به صورتی می‌باشد که قابلیت انتقال معانی و منظور و اصطلاحات کاربردی را داشته باشد، زیرا قوانین برای کسانی نوشته می‌شوند که فهمشان کم است و فقط دلایل ساده و عادی را می‌توانند بفهمند.

نکته دیگر در خصوص نتیجه ابهام قانون در اثربخشی مبهم و قابلیت تأثیرگذاری آن است. به عبارت دیگر، در مواردی که قانون مبهم می‌باشد، چگونه می‌توان از حقوق شهروندان در مقابل چنین قانونی دفاع نمود؟ در این خصوص اصل ۱۶۷ قانون اساسی برای رفع ابهام و اجمال از قانون، قاضی را به منابع و فتاوی فقهی ارجاع می‌دهد. بنابراین، قانون اساسی به عنوان بالاترین مرجع قانون‌گذاری رسمی جامعه، قانون مبهم را همچنان معتبر دانسته و تنها برای رفع ابهام و تعیین تکلیف پرونده قاضی را ملزم می‌سازد که حکم قضیه را از منابع و فتاوی فقهی استخراج نماید، حال آن که رجوع به منابع نه تنها گره از ابهام قانون نمی‌گشاید، بلکه بعضاً گره کور دیگری بر آن می‌افزاید.

نکته قابل ذکر در این خصوص، تفاسیر متعددی است که در مورد اصل ۱۶۷ و قلمروی اعمال آن وجود دارد. تا پیش از تصویب قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲، نظریه غالب این بود که به دلیل تعارض این اصل با اصل قانونی‌بودن حقوق کیفری، اصل مذکور منصرف به دعاوی حقوقی است، لذا در دعاوی کیفری، در موارد ابهام بایستی به مقتضای اصل برائت رأی داد، اما تصویب ماده ۲۲۰ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ در خصوص لزوم رجوع به اصل ۱۶۷ در حدود، به همراه اشارات و قرائن پراکنده در خصوص پذیرش مقررات فراقانونی کیفری از

۳- شرایط عمومی و بیرونی اجرای قانون فراهم باشد. برای مثال، به هنگام جنگ و حوادث طبیعی، اجرای پاره‌ای از قوانین معلق می‌ماند، البته قانون‌گذار به‌عنوان امین و منتخب مردم، باید توانایی تشخیص شرایط اضطراری که موجب توقف اجرای قانون می‌گردد را در اختیار داشته باشد و اجازه ندهد که به بهانه این شرایط نامساعد از اعمال قانون امتناع شده و اراده و سلیقه مدیران جایگزین قانون شود.

۳- در پایان، مکانیسم خوب در تصویب و اجرای قانون رعایت گردد. وظیفه شهروندان آن است که برای حفظ دوام و بقای جامعه، حتی اگر نسبت به یک قانون خاص نظر منفی داشته باشند، آن را محترم شمرده و رعایت نمایند، البته بازخورد و واکنش جامعه نسبت به قانون باید همیشه مد نظر و مورد توجه قانون‌گذاران و مجریان قرار گیرد، در غیر این صورت، عدم توجه قانون‌گذاران و مجریان به خواست مردم و عدم اعتقاد مردم به قانون منجر به شکاف عمیق میان دولت و ملت می‌گردد.

از مهم‌ترین ویژگی‌های یک قانون خوب می‌توان به موارد آتی اشاره نمود:

۱- جمع کردن تمام نیروهای اجتماعی یک جامعه؛

۲- خنثی کردن اختلاف‌های موجود بین آن‌ها؛

۳- زمینه‌سازی پرورش استعدادها و جامعه؛

۴- تأمین نمودن آزادی؛

۵- تأمین‌کننده حق عادلانه آحاد جامعه و جلوگیری از تصادم و تجاوز به حقوق افراد؛

۶- گسترش‌دهنده روح اعتماد و اطمینان اجتماعی و با تکیه بر پیشگیری (و نه مجازات)؛

۷- تمام نیروهای پراکنده جامعه انسانی را در سایه یک عامل وحدت نیرومند جمع‌آوری کند و موانعی مانند اختلاف رنگ‌ها و نژادها را در خود حل کند؛

۸- وسایل پرورش استعدادها و نهفته و خلاقیت‌ها را فراهم سازد؛

۹- آزادی به معنای واقعی را تأمین نماید.

اسلامی ایران و تأییدات مختلف در قوانین عادی، از جمله ماده ۲۲۰ قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۹۲ در موارد ابهام بایستی به منابع و فتاوی فقهی مراجعه نمود. این امر نه تنها راهکاری در جهت رفع ابهام نیست، بلکه سبب مضاعف‌نمودن ابهام و ایجاد چالش جدیدی بر تعیین حدود آزادی‌های شهروندان می‌گردد.

۶- ویژگی‌های یک قانون خوب و کامل

البته واضح است که صرف انتخاب نمایندگان قانون‌گذار توسط اکثریت مردم برای تضمین کارآمد بودن قانون کفایت نمی‌کند، بلکه سایر شرایط و لوازم نیز باید فراهم باشد. اصولاً سه پیش‌شرط برای مطلوب بودن قانون لازم می‌باشد که عبارتند از:

۱- قانون به‌نحو درست و صحیح نوشته شده و منطبق با نیازها و خواست اکثریت جامعه باشد و نمایندگان به تعهد خود در قبال اکثریت رأی‌دهندگان وفادار باشند. نکات ذیل در این خصوص قابل ذکر است:

- درست و صحیح نوشتن قانون موکول به این است که افراد حقوق‌دان در تنظیم متن قانون مشارکت و دخالت داشته باشند و شرایط شکلی و ظاهری و ارتباط آن با قوانین سابق و لاحق به‌نحو منطقی تعیین شده باشد و از به‌کاربردن کلمات و عبارات گنگ و مجمل اجتناب شود.

- دایره شمول قانون وسیع باشد؛ همه را به‌نحو یکسان مورد خطاب باید و نباید خود قرار دهد. بر این مبنا معمولاً قانون با کلمات هر و همه تنظیم می‌گردد و از به‌کاربردن اسامی خاص در آن باید اجتناب شود.

- از نظر ماهوی قانون منطبق با نیازها و خواست اکثریت جامعه باشد. البته نباید نفعی‌کننده حقوق فطری و طبیعی و ارزش‌های انسانی حاکم در جامعه که متضمن حفظ حیات و حقوق عقلیت جامعه است، باشد.

۲- مجری قانون صلاحیت و شایستگی و توانایی لازم را برای اجرای قانون داشته باشد. به این منظور نخست مکانیسم مبتنی بر معیارهای عمومی (و نه سلیقه‌ای) در انتخاب مدیران که همان مجریان قانون هستند، حاکم باشد، به‌علاوه نظارت مستمر از سوی مرجع قانون‌گذاری بر اجرای قانون اعمال گردد تا از اعمال سلیقه و تبعیض و سهل‌انگاری در اجرای قانون جلوگیری شود.

در واقع، در روش دسترسی به اطلاعات باید به گونه‌ای عمل نمود که آن اطلاعاتی که مفید و مهم هستند، در دسترس افراد قرار گیرند و آن بخش از اطلاعات که لازم نیست در اختیار افراد قرار نگیرد. این اطلاعات می‌تواند در شرایطی خاص به کمک افراد برسد. به طور مثال، در اداره یا سازمانی که فساد در آن نهادینه شده و در طول سالیان زیادی افرادی با سازوکارهای متفاوتی آمده‌اند و فعالیت چندانی در مبارزه با فساد نداشته و در کوتاه‌ترین مدت از مبارزه و مقابله با فساد دست برداشته و کنار رفته‌اند، اما نحوه درخواست دسترسی به اطلاعات و چگونگی در اختیار قرار دادن آن به افراد باید از پیش در قوانین تعیین شده باشد تا مراجع دولتی نتوانند با بهانه قرار دادن دلایل گوناگون از افشای اطلاعات لازم خودداری نمایند.

۲-۷- آموزش عمومی و ارتقای سطح آگاهی

برای آن که مردم جامعه‌ای بتوانند با فساد مقابله کنند و خود از ارتکاب آن احتراز ورزند، آموزش و آگاه‌سازی آنان امری لازم و ضروری است. آموزش کارکنان دولتی در زمینه نحوه برخورد با فساد و بیان شیوه‌های گزارش‌دهی و آگاهی‌دادن به شهروندان در خصوص ماهیت فساد و پیامدهای وخیم آن و تشویق آنان به برقراری ارتباط بدون واسطه با مسؤولان در مبارزه با فساد اقدامی لازم و ضروری می‌باشد.

اطلاعات مربوط به ماهیت فساد و نحوه وقوع آن در مورد کارگزاران بخش عمومی اهمیتی دوچندان دارد، زیرا آنان همواره و به واسطه ماهیت فعالیت خود در بخش عمومی، در معرض ارتکاب فساد قرار دارند. بنابراین باید طی یک برنامه آموزشی منظم و مستمر به درک روشنی از این مسأله برسند.

برای جلب پشتیبانی عمومی، بهتر آن است که برای عموم اعضای جامعه مدنی ثابت شود که فساد امری زیان‌بار و نامطلوب است، به ویژه در حوزه‌هایی که مردم با دولت تعامل بیشتری دارند، اهمیت آشنایی آنان با زیان‌های فساد دوچندان است. همچنین مردم همیشه باید از نحوه و چگونگی اجرای برنامه‌های مبارزه با فساد آگاه باشند تا از این رهگذر امکان جلب همکاری و پشتیبانی آنان از برنامه‌های پیشگیرانه و سرکوبگرانه در رویارویی و مبارزه با فساد وجود داشته باشد.

باید اطلاعات ویژه‌ای را درباره نحوه چگونگی همکاری با نهادهای تخصصی مبارزه با فساد در اختیار مردم و کارمندان

۷- چگونه می‌توان به صورت اجتماعی از فساد جلوگیری نمود؟

دسترسی به اطلاعات آموزش عمومی و ارتقای سطح آگاهی، تجهیز رسانه‌ها و نهادهای مدنی و گزارش‌دهی و حمایت از افشاکنندگان فساد، در بحث آموزش عمومی و ارتقای سطح آگاهی به گونه‌ای عمل می‌شود که کسانی که در زمینه مبارزه یا مقابله با فساد فعالیت نمی‌کنند، در بیشتر موارد به اطلاعات مفید و زیادی دست پیدا می‌کنند که این اطلاعات اگر به دست کسانی که در این زمینه فعالیت می‌نمایند برسد، می‌تواند در مبارزه با فساد گام‌های ارزشمند و به‌موقع بردارند و نهایتاً از فساد یا گسترش فساد به سایر نهادها یا ادارات دیگر جلوگیری نمایند، اما آن افرادی که این اطلاعات را به ساده‌ترین راه ممکن به دستشان می‌رسد برای مبارزه با فساد هیچ اقدامی نمی‌کنند و حاضر نیستند این اطلاعات را در اختیار کسانی که در زمینه مبارزه با فساد فعالیت می‌کنند، قرار دهند، اما در برنامه تجهیز رسانه‌ای نیز تلاش می‌شود تا متخصصان مربوطه تجهیز و توانمند شود. در برنامه نهادهای مدنی نیز هدف همراه‌نمودن جامعه مدنی و اعضای فعال آن با سازوکارهای مقابله با فساد می‌باشد. در تغییر گزارش‌دهی و حمایت از اطلاع‌دهندگان فساد تلاش می‌شود تا مردم به همکاری با نهادهای مقابله با فساد ترغیب گردند.

امروزه فساد به مشکلی بزرگ و گریبانگیر جوامع مختلف جهانی تبدیل شده است، اما این مشکل بزرگ کشورهای در حال توسعه که تدابیر قدرتمندی برای برخورد با آن وجود ندارد، به سطح بی‌سابقه‌ای رسیده است. از دیدگاه سازمان‌های بین‌المللی که در زمینه فساد کار می‌کنند، فساد عبارت است از: «سوءاستفاده از قدرت تفویض شده در جهت منافع شخصی اعم از این که در بخش دولتی باشد یا خصوصی.» منظور از پیشگیری اجتماعی ایجاد تغییرهای فردی و محیطی است، به نحوی که به اصلاح جامعه و فرد منجر شده و موجبات جلوگیری از ارتکاب جرم را تا حدودی زیاد به صورت پایدار و همیشگی فراهم کرد.

۱-۷- دسترسی به اطلاعات

می‌توان ضمن ارتقای شفافیت در رفتار و تصمیم‌گیری‌های کارگزاران بخش عمومی، مردم را همواره از مسائل و امور تأثیرگذار بر سرنوشت خود آگاه نمود. این امر سبب افزایش نظارت‌های مردمی بر رفتارها و تصمیم‌های کارگزاران بخش عمومی شده و بدین‌نحو فرصت ارتکاب فساد را محدود خواهد کرد.

همچنین نتایج تحقیق و پژوهش نهادهای مدنی می‌تواند به ارتقای شفافیت در عملکرد دولت‌ها و بالابردن توان پاسخگویی آنان کمک کند؛ اموری که در صورت تحقیق و تفحص، به کاهش امکان وقوع فساد منجر می‌گردند.

باتوجه به نقش مثبت و مفید نهادهای مدنی در پیشگیری از فساد و مقابله با آن و در راستای پرکردن فاصله میان حاکمیت و جامعه و برقراری ارتباط میان نهادهای عمومی و جامعه مدنی می‌توان به اعطای نقشی مهم‌تر و مؤثرتر به نهادهای مدنی اقدام کرد. اگر دولت‌ها بر بدبینی مفروض خود درباره اصل و نحوه فعالیت نهادهای مدنی غلبه نمایند و خواستار مشارکت هرچه بیشتر آن‌ها در اداره جامعه شوند، آنگاه برقراری اتصال سازمانی و اداری میان نهادهای مدنی و دولتی می‌تواند جامعه حقیقت به خود بگیرد و برای برقراری این اتصال می‌توان نهادها و مراجع خاص را با هدف پیشگیری از فساد و مبارزه با آن و برقراری فرهنگ قانون‌مداری و پرهیز از ارتکاب فساد تأسیس کرد.

نهادهای مدنی به‌واسطه حضور در بطن جامعه و اطلاع از طرز تفکر اعضای آن و نیز بهره‌مندی از سرمایه اعتماد عمومی می‌توانند به‌خوبی در راستای حاکم کردن فرهنگ قانون‌مداری و پرهیز از فساد حرکت کرده و زمینه اصلاح باورهای نادرست جامعه را درخصوص فساد فراهم نمایند.

۴-۷- نهادهای مدنی

نقش نهادهای مدنی و مشارکت آن‌ها در شکل‌دهی سازوکارهای کنترل اجتماعی که با هدف پیشگیری از فساد و مقابله با آن صورت می‌پذیرد، بی‌بدیل و ارزشمند می‌باشد.

این نهادها با نظارت خود بر عملکرد سازمان‌ها و نهادهای عمومی دولتی تلاش می‌نمایند تا فعالیت‌های آن‌ها را از رهگذر شفاف‌سازی و به اصطلاح در اتاق شیشه‌ای در معرض نگاه و داوری جامعه قرار دهند. داوطلبانه‌بودن فعالیت در این نهادها و پایبندی فراوان اعضای آن‌ها به اصول کاری، سبب اثرآفرینی بسیار نهادهایی که می‌توانند به‌خوبی مورد توجه قرار گیرد و واگذاری مالکیت رسانه‌ها به بخش خصوصی و جداسازی آن‌ها از دولت یا حزب‌های سیاسی می‌گردد.

همچنین این نهادها می‌توانند با تشویق همه‌جانبه مردم درجهت همکاری با مراجع تحقیق و متقاعد کردن آنان مبنی بر این‌که از رهگذر همکاری هیچ خطری آن‌ها را تهدید نخواهد کرد، باعث

دولتی گذاشت. برای مثال، نشانی و شماره تلفن مراجعی که در صورت وقوع فساد می‌توان به آن‌ها گزارش داد، در اختیار مردم قرار گیرد.

آگاهی از قوانین کیفری مقابله با فساد نیز جزء این مؤلفه است. اولاً انتشار قوانین کیفری می‌تواند حاوی دستورات پیشگیرانه برای مجرمان بالقوه باشد و از این رهگذر هزینه بالای ارتکاب فساد را به آنان گوشزد کرده و آنان را به رعایت اخلاق، درستکاری و صداقت تشویق کرد.

از اینترنت نیز می‌توان برای انتشار پیام‌ها و اخبار مربوط به مقابله با فساد و گزارش فساد از سوی مردم استفاده نمود. امکان برقراری ارتباط دوسویه مقرون به صرفه و سریع از لحاظ زمانی میان نهادهای مبارزه با فساد و مخاطبان آن‌ها از ویژگی‌های با ارزش این وسیله ارتباطی است. باید سیاست‌های تخصصی مبارزه با فساد را ایجاد نمود و به‌شکلی منظم و به‌روز اخبار و اطلاعات مربوطه را در بستر اینترنت منتشر و ترویج نمود، به‌ویژه، باید اخباری درباره نحوه اجرا و نتایج طرح‌های ضدفساد انتشار یابد و تا حد امکان بستر آگاهی مردم از آن‌ها به‌شکل مؤثر تأمین گردد.

باتوجه به این واقعیت که نهادهای متولی امر آموزش در جوامع امروزی متفاوت و متغیرند، ایجاد هماهنگی میان آن‌ها کاری دشوار و نیازمند صرف وقت بسیاری است و اگر این هماهنگی به‌خوبی صورت نپذیرد، امکان دوباره‌کاری و اتلاف منابع مادی در این زمینه بسیار محتمل است. ارتقای سطح آگاهی‌های عمومی در مورد معضل فساد و مبارزه با آن امری بسیار پرهزینه، زمان‌بر و دشوار است و نمی‌توان در مدت زمان کوتاه و با انجام چند برنامه موقت در این حوزه، به موفقیت چندانی دست پیدا کرد. برای موفقیت در این برنامه توجه به مؤلفه تداوم زمانی و تداوم جریان آموزش امری لازم و ضروری می‌باشد.

۳-۷- پژوهش و بیان دیدگاه‌های اصلاحی

بررسی روند انجام کار در قسمت‌های مختلف بخش عمومی با هدف تشخیص نارسایی‌ها و عوامل ایجادکننده فساد و پیرو آن پژوهش به‌منظور توصیه اقدامات اصلاحی و متولیان بخش عمومی، اقدام اثربخش نهادهای مدنی در این حوزه است. نهادهای مدنی می‌توانند با انجام پژوهش بنیادین درخصوص معضلات و مشکلات جامعه در این حوزه کمک شایانی نمایند.

ارتقای سطح همکاری‌های مردمی می‌شوند. نهادهای مدنی خارج از حیطه آموزش رسمی دولتی می‌توانند با ابتکار و امکانات مردمی گسترده خود قشرهای گوناگون مردم را در زمینه‌های مختلف آموزش دهند و در بالابردن سطح آگاهی و فرهنگ عمومی تأثیرگذار باشد. افزون بر آن، نهادهای مذکور می‌توانند در تحریک توجه و حساسیت مردم به حل مشکلات و بحران‌های بسیاری اثرگذار و کارآمد باشند، آن‌ها می‌توانند با بسیج امکانات مردمی در زمینه‌های مختلف، از جمله مقابله با فساد کمک شایانی نمایند.

۷-۵- تجهیز رسانه‌ای

نقش رسانه‌های گروهی در جلوگیری از بروز فساد مالی و مبارزه با آن، بسیار مهم و حیاتی است. مطبوعات، رادیو و تلویزیون با اعمال اختیارات عمومی و خصوصی به دقت و به‌طور مستمر نقش نظارتی بسیار مهمی را ایفا می‌نمایند.

رسانه‌ها با اعمال فشار بر دولت‌ها به آن‌ها گوشزد می‌کنند که طبق مصالح عمومی عمل نمایند. رسانه‌های جمعی مستقل و آزاد که بدون واژه از انتقام ایفای نقش می‌نمایند، امکان شکل‌گیری یک نظام قوی و کارآمد رسانه‌ای را در برخورد با پدیده فساد فراهم می‌کنند.

۷-۵-۱- تخصص‌گرایی

اصولاً تهیه و تنظیم راهبردهای کلان در امر مبارزه با فساد کاری تخصصی و پیچیده است. راهکارهای متفاوت اجرایی در این حوزه می‌توانند اقتصادی، حقوقی، مدیریتی و حتی فنی باشند و برای این‌که رسانه‌ها بتوانند با نقدی منصفانه و مستقل، این کارها را ارزیابی کنند و در صورت وجود هرگونه اشکالی در پیشنهادی یا اجرای آن‌ها خواهان رفع آن باشند، باید دارای تخصص‌های مناسب باشند. رسانه‌ها از دو راه می‌توانند به اطلاعات تخصصی در حوزه مبارزه با فساد دست یابند: نخست، با آموزش مستمر کارکنان خود و ارائه اطلاعات لازم تخصصی به آن‌ها سعی در بالابردن دانش و آگاهی کارکنان نمایند؛ دوم، از منابع تخصصی در این حوزه همانند نهادهای مقابله با فساد و نیز صاحب‌نظران و دانشگاهیان فعال در این حوزه مشورت گیرند و از ایشان نظرخواهی نمایند.

۷-۵-۲- استقلال رسانه‌ای

نتیجه‌گیری

با امعان نظر نسبت به یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان نتیجه گرفت که تهیه و تدوین یک قانون جامع و کامل نیازمند شرایطی است که باید مجتمعاً وجود داشته باشند. به‌عنوان مثال، اولین شرط لازم، برخورداری از یک منبع خوب برای تهیه قانون است که با بهره‌گیری از این منبع بتوان نیازهای جامعه را برطرف نمود. مراحل تهیه قانون که برگرفته از منابعی جامع و کامل باشد، در ایران توسط مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان در یک فرایند تقریباً طولانی که باتوجه به شرایط زمانی هر قانون این فرایند امکان دارد که متغیر باشد، صورت می‌گیرد.

در تهیه و تدوین قوانین، وجود یک مجلس با نمایندگان تحصیلکرده لازم و ضروری است. مجلس قانون‌گذاری خوب و پویا یک امتیاز و ویژگی منحصربه‌فرد است که در آن، نمایندگان در وضع قوانین منفعت و سود شخصی خود را کنار گذاشته و بی‌طرفی خود را در تمامی زمینه‌ها در نظر گرفته و اولویت اول آن‌ها برقراری عدالت است، زیرا در فرایند قانون‌گذاری کسانی می‌توانند تصمیم درستی بگیرند که حقوق آحاد ملت را در نظر گرفته و هدفشان برطرف‌نمودن مشکلات مردم باشد، اما در وضع قوانینی که نمایندگان مجلس در مراحل تهیه و تصویب آن نفع شخصی را بر نفع جامعه ترجیح دهند، قوانینی که به تصویب برسند، نتیجه‌ای جزء حضور و ایجاد پدیده فساد قابل انتظار نمی‌باشد. بنابراین اگر در تهیه و تصویب قانون تمامی شرایط و ویژگی‌های لازم و ضروری برای یک قانون خوب در نظر گرفته شود و چهارچوب کلی آن قانون براساس آن ویژگی‌ها نهاده شود، آن قانون کارآمد خواهد بود.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش فاقد تأمین کننده مالی بوده است.

منابع

- بیات، فرهاد (۱۴۰۱). شرح جامع قانون مدنی. چاپ بیست و سوم، تهران: نشر ارشد.

- کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۹). حقوق مدنی در نظم کنونی. جلد اول، چاپ پنجاه و نهم، تهران: نشر میزان.

- مرادی، صادق (۱۳۹۸). دولت علیه ملت. چاپ نخست، تهران: انتشارات حقوقی عدلیه، صفحات ۱۷۴ تا ۱۸۳.

- معاونت پژوهش‌های سیاسی-حقوقی (۱۳۹۸). «اظهار نظر کارشناسی درباره طرح شفافیت آرای نظام تقنینی»، دوره دهم، شماره ۶۶۰.

قانونی که برای مقابله با فساد تهیه و به تصویب رسیده، باید زمینه‌های بروز و رشد فساد را از بین برده و راه حلی جامع و کامل برای مقابله با فساد ارائه نماید که این راه حل باید به‌گونه‌ای باشد که تمامی افراد جامعه بتوانند در مواقع لازم و ضروری به آن دسترسی داشته باشند.

مبارزه شفاف با پدیده فساد که به‌صورت جمعی یا اجتماعی است، این آگاهی را برای مردم در پی خواهد داشت که در آن جامعه مردم برای جلوگیری از فساد در صف اول مبارزه قرار دارند و چنین جامعه‌ای می‌تواند در تمامی زمینه‌ها به رشد و شکوفایی لازم برسد. نتیجه چنین مبارزه‌ای با فساد، رشد اقتصادی، از بین رفتن بیکاری و از همه مهم‌تر از بین رفتن پدیده رانت است که در نهایت منجر به رضایت عموم مردم از مسؤولان و قانون حاکم بر آن جامعه می‌گردد.

نظر به نتایج حاصل از یافته‌های پژوهش حاضر، راهکارهای ذیل جهت افزایش شفافیت و مبارزه با فساد با سازوکار مقابله اجتماعی ارائه می‌گردند، امید است بتوان از این راهکارها در مسیر قانون‌گذاری شفافیت‌خواه و فسادستیز بهره جست:

۱- دسترسی مردم به اطلاعات مفید درجهت فسادستیزی و افزایش میل نظارتی آن‌ها در مقابله با فساد؛

۲- آموزش عمومی و ارتقای سطح آگاهی مردم نسبت به فساد؛

۳- بهره‌گیری از نهادهای مدنی در شکل‌دهی سازوکارهای کنترل اجتماعی؛

۴- تجهیز رسانه‌ها و حفظ استقلال آن‌ها؛

۵- گزارش‌دهی عمومی و حمایت از گزارش‌دهندگان.

ملاحظات اخلاقی: در تمام مراحل نگارش پژوهش حاضر، صداقت و و امانتداری رعایت شده است.

تعارض منافع: در این مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

سهم نویسندگان: نگارش مقاله مشترکاً توسط نویسندگان صورت گرفته است.

تشکر و قدردانی: از کلیه کسانی که در معرفی منابع و تهیه این مقاله ما را یاری رساندند، تشکر و قدردانی می‌نماییم.